UNIVERSITAS MATTHIAE BELII

ERUDITIO MORES FUTURUM

IVAN ŠUŠA a kol.

ÚVOD DO ŠTÚDIA PREKLADOVEJ LITERATÚRY

BELIANUM

Ivan Šuša a kol.

Úvod do štúdia prekladovej literatúry

(učebné texty)

Banská Bystrica 2014

BELIANUM

Názov: Úvod do štúdia prekladovej literatúry (učebné texty)

Autori: PhDr. Ivan Šuša, Ph.D., PhDr. Petra Tomášiková, Mgr. Ivana Füleová, Mgr. Petra Roštárová

Recenzenti: doc. Mgr. Zoltán Németh, PhD. – PhDr. Ľubica Pliešovská, PhD.

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia: Filozofická fakulta, 2014

ISBN 978-80-557-0758-7

OBSAH

Úvod **4**

Prekladová literatúra a jej determinanty vo vývinovom procese **9**

Diachrónny aspekt prekladovej produkcie **22**

Kritika prekladu (prekladateľské praktikum) **37**

Teoretické východiská translatológie smerom k umeleckej literatúre **37**

K výrazovým posunom a zmenám na príklade prekladu prózy **43**

Preklad reálií v binarite adekvátnosť-neadekvátnosť **57**

K prekladu poézie – zvuková, výrazová a estetická kvalita **76**

Bibliografia **111**

ÚVOD

Tieto učebné texty vznikli z potreby teoreticko-praxeologického materiálu na hodinách predmetu *Seminár z prekladovej literatúry* (po absolvovaní predmetu *Translatológia*) v rámci tzv. translatologického základu. Na poznatky, získané v uvedenej disciplíne, študenti prekladateľstva a tlmočníctva (pre ktorých sú tieto texty primárne určené) nadväzujú v rámci hodín *Prekladového seminára* (na jednotlivých študijných programoch daného cudzieho jazyka a kultúry) až po *Seminár zo záverečnej práce*. Publikácia vychádza na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, na ktorej sa odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo začal študovať v roku 1997 – najprv na Filologickej fakulte a neskôr (o desať rokov neskôr po organizačných zmenách) na Fakulte humanitných vied až po súčasnú Filozofickú fakultu UMB.

Učebné texty kopírujú témy, ktorým sa študenti venujú v rámci uvedeného predmetu. Rozdelili sme ich na dve časti: prvá – všeobecno-teoretická so zameraním na diachrónny aspekt a druhá – teoreticko-praxeologická (v ktorej priamo aplikujú získané teoretické poznatky, napr. na konkrétnych textoch možnosti prekladateľských riešení), orientujúca sa na kritiku prekladu vybraných textov. Najprv sa zameriavame na základné vývinové aspekty v dejinách našej prekladovej literatúry a oboznamujeme študentov s najvýznamnejšími dielami, autormi a prekladateľmi. V práci neriešime obdobie Veľkej Moravy, jeho liturgický a biblický kontext (týmto témam sa venujú v *Úvode do translatológie*), o počiatkoch prekladoch začíname hovoriť až od obdobia humanizmu. Postupne čitateľom prinášame nosné informácie, ktoré je potrebné poznať, vysvetliť a usúvzťažniť s ďalšími naznačenými témami. Texty si nenárokujú na poskytnutie celkového komplexu vývinových otázok a tendencií v rámci dejín prekladovej literatúry, sú bázou pre rozšírenie tematiky v rámci prednášok a seminárov. Práca napr. neanalyzuje situáciu v 20. storočí, ktorou sa v rámci pedagogického procesu zaoberáme v samostatnom predmete (a ktorý bude predmetom osobitnej publikácie). Následne prechádzame z diachrónnej do synchrónnej časti, ktorá má (ako sme už uviedli) teoreticko-praxeologický charakter.

Jednotlivé ukážky sme vybrali na podklade súčasného univerzálneho jazyka mladej generácie – teda angličtiny (vzťah východiskový jazyk-angličtina, cieľový jazyk-slovenčina). Študenti prekladateľstva a tlmočníctva – i keď nie priamo programu anglický jazyk a kultúra – už dnes ovládajú minimálne základy tohto jazyka a sú schopní mu porozumieť. Pri širokej diverzifikácii programov cudzích jazykov na Filozofickej fakulte UMB a ponúkanému spoločnému translatologickému základu pre celý ročník (teda všetkých jazykových kombinácií) sa nám zdalo toto riešenie najlogickejšie. Vzhľadom na to, že študenti – budúci prekladatelia a tlmočníci – musia okrem excelentnej jazykovej výbavy ovládať aj kulturologický kontext, v učebných textoch venujeme pozornosť aj konkrétnym možnostiam prekladu vybraných reálií. Jednotlivé texty sme si vyselektovali na základe našej pedagogickej činnosti – v rámci hodín prekladového seminára v prvom ročníku bakalárskeho štúdia – na nich demonštrujeme celý rad prekladateľských problémov, možností a riešení. Do týchto učebných textov sme, samozrejme, vybrali len niektoré.

Najprv prinášame možné prekladateľské riešenia na príklade konkrétneho diela. Vybrali sme si text prekladu románu Marka Twaina Toma Sawyer a jeho dobrodružstvá. Do slovenčiny toto dielo preložil Alfonz Bednár – osobnosť, ktorá v kontexte slovenskej prózy po roku 1945 zohrala dôležitú úlohu a zásadným spôsobom ovplyvnila jej následný vývin. Málo sa vie, že to bola práve prekladateľská práca, ktorou vstúpil do sveta literatúry po roku 1945, ešte skôr, ako mu boli vydané jeho debutové diela z pôvodnej tvorby. Do povedomia verejnosti sa zapísal aj vďaka prekladom diel takých zvučných mien ako napríklad Ernest Hemingway, Jack London, Sinclair Lewis, Mark Twain a i. Začiatky jeho prekladateľskej práce siahajú ešte do prvej polovice 40. rokov minulého storočia, avšak až na časopisecky uverejnený preklad časti Ovídiových Premien mu z prekladov z tohto obdobia nič nevyšlo knižne. Jeho preklad bol uverejnený knižne až v roku 1946. Svoju prekladateľskú činnosť primárne zameral na anglický jazyk (ako východiskový), ale okrem kníh anglicky píšucich autorov preložil napríklad aj dielo Nikola Šuhaj lúpežník od Ivana Olbrachta či časť Ovídiových Premien. Počas svojho života sa podpísal pod takmer tridsať prekladov. Podľa Alfonza Bednára je slovo „vzácny ľudský majetok“, s ktorým treba „narábať múdro, opatrne a s veľkou

úctou“ (Bednár – Kenížová-Bednárová, 1994, s. 113). „Ide o nosnosť textu, text musí byť natoľko nosný, aby uniesol hmotnosť slovíčka, aby ho bez vysvetľovania i vysvetlenia vysvetlil“ (Bednár – Kenížová-Bednárová, 1994, s. 200). Prekladateľ však musí pri svojej práci dbať aj na mnoho iných aspektov, ktoré zabezpečujú vytvorenie kvalitného a hlavne zrozumiteľného prekladu. Ovládať materinský jazyk i jazyk, z ktorého alebo do ktorého prekladáme, je samozrejmosťou. „Materinskú reč treba ovládať dobre, a to rozumom i srdcom, treba ju dobre poznať z minulosti i prítomnosti, zišlo by sa i budúcnosť predvídať“ (Bednár – Kenížová-Bednárová, 1994, s. 189). O Alfonzovi Bednárovi sa hovorilo ako o „symbióze mimoriadne plodného autora s citlivým, jazykovo i štýlovo vyzretým prekladateľom“ (Navrátil, 1978, s. 177). Síce sám vyjadril, že by sa dalo pochybovať, či má tieto vlastnosti, avšak konštatoval, že spojenie prekladateľa s autorom pôvodnej tvorby by malo byť samozrejmosťou, pretože písanie a prekladanie prózy je umením. Spisovateľ i prekladateľ sa musia vžiť do cudzích postáv i situácií. Ukážeme si, ako a či tieto názory o preklade interferovali s jeho konkrétnymi prekladateľskými riešeniami.

Ďalšia kapitola rieši (ako prvotný problém) už spomínanú problematiku prekladu reálií – a to v širšom kontexte (jazyk-úzus-spoločnosť). „Základnou úlohou prekladateľa umeleckej literatúry je adekvátne preložiť text z východiskového do cieľového jazyka, resp. naopak. Okrem samotnej práce s textom (kde sa chápe jeho dôkladná lingvistická, najmä štylistická schopnosť ako samozrejmosť) je však dôležitá aj jeho schopnosť erudovane preniesť pre čitateľa reálie danej krajiny – či už z hľadiska histórie, kultúry, zvykov a podobne“ (Šuša, 2011, s. 56). Bez ich poznania môže dôjsť k nepochopeniu originálneho textu, a teda k neadekvátnemu prekladu. „Základom je porozumenie, pochopenie reálií, až následne sa môže prekladateľ rozhodnúť v prospech jedného z prekladateľských pracovných postupov(...)“ (Huťková, 2003, s.18). Prekladateľ musí vyriešiť „problém zachovania autorského štýlu, stretu dvoch kultúr a konfrontáciu čitateľa s cudzím prostredím“ (Biloveský, 2005, s. 65). Román Grahama Greena Tichý Američan, ktorý analyzujeme z hľadiska prekladu reálií, sa odohráva vo Vietname v časoch Indočínskej (francúzsko-vietnamskej) vojny. Ako si ukážeme, v texte nachádzajú mnohé vietnamské reálie, no zároveň reálie Veľkej Británie, Spojených štátov amerických či Francúzska, čo je

dôsledkom kolonizačných úsilí spomenutých krajín vo Vietname. Priblížime použité a navrhneme niektoré naše prekladateľské riešenia.

V poslednej a z hľadiska rozsahového aj najširšej kapitole (uvedený rozsah si vyžiadala šírka problematiky) sa zameriame na špecifikum prekladu poézie. V našom praktiku ponúkneme špecifické aspekty prekladu poézie (zvuková stránka a refrén) a to konkrétne na texte originálu a na textoch prekladu. Ako východiskový text nám poslúži významné dielo svetového literárneho kultúrneho dedičstva, použijúc výraz Dionýza Ďurišina, jeden z „literárnych generálov" – Edgara Allana Poea – Havran. O preklad Havrana sa pokúšalo už veľa prekladateľov – s väčším či menším úspechom. Na Slovensku zatiaľ vzniklo trinásť oficiálnych prekladov od deviatich prekladateľov, ktoré boli publikované v rôznych periodikách. Sú charakteristické dobou, v ktorej vznikli, prístupom, ktorí zvolili prekladatelia, a najmä individuálnou interpretáciou symbolov, ktoré sú pre túto báseň typické a tvoria jej podstatu. V mnohých štúdiách, ktoré sa zameriavali na posúdenie jednotlivých prekladov tejto básne, sa do popredia kládli aspekty formálneho, sémantického a štylistického stvárnenia výsledného textu. Dôraz sa kládol najmä na zvukovú, výrazovú a estetickú kvalitu refrénu, ktorý je základným stavebným prvkom básne. História slovenských prekladov Poeovho Havrana sa u nás začína písať v medzivojnovom období, konkrétne v roku 1918 zásluhou vynikajúceho prekladateľa a básnika Vladimíra Roya. Po jeho preklade, ktorý vzbudil živý záujem nielen o samotnú báseň, ale aj o jej autora – E. A. Poea, prichádza o necelých 25 rokov ďalší vďaka Karolovi Strmeňovi, predstaviteľovi katolíckej moderny, ktorý je známy aj svojou bohatou prekladateľskou činnosťou. Strmeň predstavuje prekladateľský fenomén, pretože o preklad Havrana sa pokúsil až trikrát (1944, 1946, 1972). V prvej polovici 50. rokov 20. storočia sa o preklad pokúša ďalší významný básnik a prekladateľ zároveň – Valentín Beniak. Obdobie 50. – 80. rokov je zložitým obdobím nielen v literatúre, ale v celej našej spoločnosti. Ani v týchto časoch však neutícha záujem o preklad Havrana. Dôkazom sú viaceré pokusy prekonať staršie preklady a priniesť novú kvalitu – s väčším či menším úspechom. V roku 1979 vzniká preklad Jany Kantorovej-Bálikovej, ktorá je známa nielen ako prekladateľka, ale aj poetka, následne na to preklady Jozefa Urbana a Evy Lukáčovej. Urban pri preklade Havrana

spolupracoval so svojím dobrým priateľom Petrom Sádovským, ktorý mu báseň najprv doslovne preložil. Je to zatiaľ jediný prípad, kedy básnik nebol zároveň aj prekladateľom. Eva Lukáčová je rovnako ako Kantorová-Báliková nielen prekladateľkou, ale aj poetkou. O preklad Havrana sa pokúsila dvakrát, jej druhý pokus z roku 2003 je zatiaľ posledným slovenským prekladom tohto diela. Preklad Havrana si „vyskúšal" aj popredný spisovateľ, vedúca osobnosť novej generácie mladých básnikov z prelomu 50. a 60. rokov, zároveň uznávaný prekladateľ Ľubomír Feldek. Svoj pokus do zbierky slovenských prekladov Havrana pridal aj Otakar Kořínek, verejnosti známy skôr ako prekladateľ, ktorý je však aj literárne činný. Kruh nádejných prekladov uzatvára pokus prekladateľa a spisovateľa Mariána Šidlíka, ktorý je rovnako ako Lukáčová autorom dvoch prekladov tejto básne.

Názov: Úvod do štúdia prekladovej literatúry (učebné texty)

Autori: PhDr. Ivan Šuša, Ph.D. (3 AH), PhDr. Petra Tomášiková, Mgr. Ivana Füleová, Mgr. Petra Roštárová

Vedúci autorského kolektívu: PhDr. Ivan Šuša, Ph.D.

Recenzenti: doc. Mgr. Zoltán Németh, PhD. – PhDr. Ľubica Pliešovská, PhD.

Jazykový redaktor: Mgr. Tatiana Horváthová

Návrh obálky: PhDr. Ingrid Balážová

Náklad: 200 ks

Rozsah: 116 strán

Vydanie: prvé

Vydala: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia: Filozofická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice

ISBN 978-80-557-0758-7